

KÖNYVSZEMLE

Cognitive Onomastics. A Reader **[Kognitív névtan. Tanulmánygyűjtemény]**

Szerkesztő: SILVIO BRENDLER. Baar Verlag, Hamburg, 2016. 204 lap

1. A kötet a kognitív nyelvészet szemléletmódját követő, válogatott névtani tanulmányokat közöl. Ezeknek a korábban másutt már megjelent írásoknak az egy kiadványban való közreadásával a szerkesztő elsődleges célja kézikönyvet létrehozni a tudományterület iránt érdeklődő nyelvészek és egyetemi hallgatók számára. A kötetet, amely 10 tanulmányt, köztük angol és német nyelvűeket foglal magába, a szerkesztő előszava és köszönetnyilvánítása nyitja, majd a tanulmányok első megjelenésének bibliográfiai adatai, valamint a szerzők és affiliációjuk felsorolása következik (7–16).

2. A kötet első fejezetét képező bevezetőben SILVIO BRENDLER előbb röviden bemutatja a kognitív szemléletű névkutatás eddigi tudománytörténeti előzményeit, majd a kötet felépítését és szerzőit (17–24). Az alábbiakban az egyes tanulmányokat eredeti sorrendjük szerint ismertetem.

3. A kiadvány második fejezete a névtan és a kognitív szemléletmód kapcsolatát tárgyalja (25–34). Ennek keretei közt kapott helyet, egyedüli írásként, PETER ERNSTnek a közsavak és tulajdonnevek mentális lexikonbeli elhelyezkedését tárgyaló írása, amely a névhasználat során működő mentális struktúrák neurolingvisztikai megközelítését kínálja, hangsúlyozva, hogy e téren csupán elméletről lehet beszélni. Az agy Broca- és Wernicke-tartományainak felfedezése és az 1950-es évek számítógépes fejlesztései után az agykutatás és a különféle pszichológiai kísérletek az afáziás betegek vizsgálatával jelentős eredményeket értek el a nyelvhasználat neurológiai folyamatainak megismerésében. A szerző részletesen ismerteti a tulajdonneveknek az ultrarövid távú, a rövidtávú és a hosszú távú memóriában való tárolását az absztrakció, a sematizáció és a kategorizáció műveletei által. Felveti a kérdést, hogy vajon az egyedi példányt jelölő tulajdonneveket vagy a típust megnevező közneveket könnyebb-e tanulni és memorizálni, amire egy lehetséges választ a tulajdonnév-elsajátítás vizsgálata adhat.

4. A harmadik fejezetet három tanulmány alkotja, amelyek a nevek természetének általános kérdéseit járják körül (35–100). THOMAS HOBBS Nevekről című írását a szerkesztő előszava vezeti be, melyben hangsúlyozza a 17. századi nyelvész és filozófus munkásságának jelentőségét a modern nyelvészet szempontjából, valamint bemutatja az eredetileg latin nyelven írt értekezés angol fordításának recepciótörténetét (39–64). THOMAS HOBBS

'név' alatt olyan szavakat ért, amelyek képesek megnevezni valamely entitást, így a fogalmat nem korlátozza a tulajdonnevekre; az általános és specifikus jelölés között a neveket egy függőleges skálán helyezi el. Olyan szimbólumoknak tekinti ezeket, amelyek nem közvetlenül a dolgokra utalnak, hanem az ember dolgokról való gondolataira, fogalmaira. Két, a nyelvhasználat szempontjából szükséges célját határozza meg a nevek létrejöttének: a fogalmak memóriában való elraktározásának, onnan való előhívásának megkönnyítését és a kommunikáció során való átadásának lehetővé tételét. Tanulmánya végén nyolc kategóriába sorolja és jellemzi a neveket szemantikai és szerkezeti szempontok szerint.

ERNST HANSACK a név mibenlétére vonatkozó kérdésre kísérel meg választ adni a modern kognitív nyelvészet keretén belül, különös tekintettel a név referencialitására és jelentésére, valamint a tulajdonnév és a köznév egymástól való megkülönböztetésének lehetőségeire (65–82). Hangsúlyozza, hogy a tudományos alapú névkutatásnak szükség-szerűen el kell szakadnia a filozofikus teóriáktól. A tanulmány először részletes tudománytörténeti áttekintést ad a tulajdonnév jelentéséről való felfogások témakörében, majd a kérdést a kognitív nyelvészet szemszögéből mutatja be. Ezt követően pedig több alapvető szempont szerint összeveti egymással a klasszikus és a kognitív szemléletű névfelfogást, kitérve a denotáció és a konnotáció jellemzőire is a köznév és a tulajdonnév határán elhelyezkedő jelenségek kapcsán.

A tulajdonnévi identitást (name identity) bemutató modellt állít fel írásában SILVIO BRENDLER (85–100). Ennek kérdése mindig is meghatározó pont volt a névkutatásban, ugyanis a név kulturális, társadalmi, etnikai vagy nemzeti identitást is kifejezhet, azonban eddig terminológiai problémák, illetve szemléletbeli bizonytalanságok miatt a különböző vizsgálatok során ezek különböző módokon jelentek meg. A szerző megkülönböztet etimológiai, formális, szemantikai, valamint funkcionális vagy referenciális identitást, és rámutat, hogy ezekkel kapcsolatban alapvető metodológiai problémák fedezhetők fel az etimológiai, névstatistikai és névföldrajzi vizsgálatokban. Ezután a szerző definiálja az identitást, név és névidentitást általa használt fogalmát, majd részletesen bemutatja a felállított modellt, amely a nyelv dinamikus felfogásán alapul, és a pontosítás, a realizáció, a szisztematizáció, valamint az archiszisztematizáció műveletét foglalja magába egy-egy nyelvi megnyilatkozási szintet képviselve. Ebben a felfogásban a tulajdonnevek esetében új megvilágításba kerül a homonímia, illetve a poliszémia kérdése is.

5. A negyedik fejezet a nevek grammatikai leírásának lehetőségeit vázolja fel, és ismét egyetlen tanulmányt foglal magába (101–123). ANTTI LEINO tanulmányában amellet érvel, hogy a konstrukciókat a nyelv alapegységeinek kell tekintenünk, és egy kognitív modell szükségességét hangsúlyozza a helynévi szerkezetek leírásához. Írása első felében összeveti a kognitív és a generatív nyelvészlelet közötti különbségeket a nyelvten és a lexikon, a szintaxis és a szemantika közötti kvalitatív különbségtétel, valamint a nyelvi elemek központi vagy periférikus szerepének tekintetében. A két nyelvészlelet között helyezkedik el a radikális konstrukciós grammatika, amely a szintaxis és a szemantika szintjén közelebb áll a kognitív megközelítéshez. Az írás második felében a szerző a grammatikai sémák által meghatározott szerkezetek és az innovációk létrejöttének kérdését járja körül a kognitív szemantika és a blinding fogalmának alkalmazásával, amely a konceptuális terek és fogalmak integrációjának eredményét egy kontinuum mentén helyezi el. Az elméleti megállapításokat egy 58 000 adatot számláló finn névkorpusz vizsgálata támasztja alá.

6. Az ötödik fejezet három tanulmányt tartalmaz, amelyek az általános jelenségek mellett a metafora és a kultúra szerepét ismertetik a név jelentésének megközelítésében (125–174). PAULA SJÖBLOM tanulmányában előbb bemutatja a tulajdonnév jelentéséről folytatott tudományos diskurzus főbb momentumait és alakjait, majd egy kognitív szemléletű új megközelítést kínál mind elméleti, mind gyakorlati síkon, amely a névre mint szimbolikus egységre, egy nagyobb rendszer részére tekint (127–148). A jelentést, amely a kognitív tartományokkal való kapcsolatában írható le, a név vizsgálatának szempontjából elsődlegesnek tekint. A szerző a név jelentésének megközelítési lehetőségeit a névadó és a névhasználó szempontjából is bemutatja, és kiemeli, hogy a név éppúgy képes üzenetet hordozni, mint a nyelv bármely más eleme. A tudatos névadáskor a prototípuselv alapján mintaként szolgálnak a már meglévő névsémák. Ezek működését, valamint új sémák keletkezését, konvencionálisulódását a Finnországban először a 19. században megjelenő cégnév kategóriájának példájával mutatja be a tanulmány.

NIKOLA DOBRIĆ írásában a dinamikus nyelvi jelentésalkotás és névadás egyik legfontosabb tényezőjének, a metaforának a fogalmát tárgyalja, amely az ember fizikai, kognitív és kulturális tapasztalatain alapul, és amely a kognitív nyelvészet előrelépéséig sokkal inkább a filozófia vizsgálati területe volt, mint a nyelvészeté (151–163). A szerző a metaforának a névadásban betöltött aktív szerepét egy szerb névtár adatainak a vizsgálatával szemlélteti. A válogatott adatok listáját betűrendben közli a forrástartomány, az aktivált jelentésszerkezet és a céltartomány megnevezésével. Az etimológiai vizsgálat alapján négy univerzális fogalmi tartományt jelöl meg (A KÖRNYEZET EMBER, A NÖVÉNY EMBER, AZ ÁLLAT EMBER, A SZIMBOLIKUS TÁRGY EMBER), amelyek a legtöbb nyelvben megjelennek a metaforikus névadáskor.

A fejezetet BÖLCSKEI ANDREA tanulmánya zárja, amely a településnevek mögött álló névadási motivációk univerzális és kultúraspecifikus vonatkozásait tárgyalja (166–174). A kognitív nyelvészet megközelítésében a tulajdonnevek olyan komplex jelentésszerkezettel rendelkező egységek, amelyek magukba foglalják a névhasználó enciklopédikus tudását, és tükrözik holisztikus elméjének kognitív folyamatait. A nyelv–gondolkodás–kultúra egységének humboldti gondolata a 20. században a kulturális nyelvészet vagy kulturális szemantika vizsgálati tárgyává vált, amely a prototípuselv alapján történő névadáskor kulturális típusokat próbált megállapítani. A szerző a nyugati és a keleti kultúrában megjelenő településnevek mögött álló motivációk összehasonlításával meghatározza azokat a fogalmi tartományokat, amelyek univerzálisan szerepet kapnak a névadásban, illetve amelyek kifejezetten kulturálisan meghatározottak.

7. Az utolsó, hatodik fejezet két tanulmánya az irodalomban megjelenő nevek kérdéseit, vizsgálati lehetőségeit veti fel (175–202). VOLKER KOHLHEIM az irodalmi művekben megjelenő, eddig kevésbé kutatott helynevek funkcióit és az általuk az olvasó elméjében elindított kognitív folyamatokat mutatja be (178–190). Az írás első felében az irodalomban felbukkanó fiktív helynevek referencialitása kerül előtérbe. Ez az irodalomelméleti diskurzusban az utóbbi években kérdésessé vált, kognitív nyelvészeti megközelítésben azonban megbízhatóan vizsgálható a név által az olvasó elméjében előhívott „mentális kártya”, a név denotátumáról szerzett tudás mennyiségi és minőségi jellemzői alapján. A tanulmány második felében a szerző a nyugati kultúrkör irodalmi hagyományából vett bőséges példákkal jelöli azokat a funkciókat, amelyeket a helynevek betölthetnek a szövegben, köztük a MIHAIL BAHTYIN által bevezetett *kronotoposz* terminus jelölte fogalomra is alapozva.

ANNA FORNALCZYK és ALEKSANDRA BEILA-WOLOŃCIEJ írásukban a tündérmesék és a gyerekirodalom antroponimáiban megjelenő univerzális értékítéletet vizsgálják, mely a kollektív tudatban gyökerezik, és alapvetően kategorizáción alapul (193–202). A neveket a történetek hallgatójának, a befogadónak a szempontjából elemzik, és elsődlegesen az értékítéletet kevésbé közvetlen módon kifejező nevekre helyezték a hangsúlyt vizsgálatuk során. Ezeket a „jó” és a „rossz” kategóriájába sorolták be, követve a forrásként használt didaktikus műfajok világlátását is. Tanulmányukban a szerzők a konceptuális metafora és a különböző funkcióval rendelkező nyelvi maszkok segítségével megjelenített értékítéletet vizsgálják, arra keresve a választ, hogy miként képes értékelni a név a karaktert, akár a humor, akár az irónia, akár a szándékos megtévesztés módszerével is.

8. A kötetet a tanulmányok tárgymutatója zárja (203–204). A tanulmányok mind témájukat, mind kutatómódszertanukat tekintve igen változatosak, ám összeköti őket a tudományos alaposság. Éppen emiatt képes a kötet jól reprezentálni azon európai kutatásokat, amelyek a névtan egy jelenleg kibontakozóban lévő szemléletmódjához kötődnek, és egyben bővíteni a modern funkcionális kognitív nyelvészetnek a tulajdonneveket érintő ismereteit.

HAUBER KITTI

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3616-7983>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Critical Toponymies. The Contested Politics of Place Naming [Kritikai helynévkutatások. A helynévadás vitatott politikája]

Szerkesztő: LAWRENCE D. BERG – JANI VUOLTEENAHO. Re-materialising Cultural Geography. 2. kiadás. Routledge, London – New York, 2016. 291 lap

1. Az itt ismertetett angol nyelvű tanulmánykötet az Ashgate kiadó kiadványaként jelent meg eredetileg 2009-ben, majd 2016-ban újabb, változatlan kiadásban a Routledge kiadónál. A sorozat olyan kiadványokat tartalmaz, melyek a kulturális földrajz interdiszciplináris tudományágát lendítik előre. A jelen kötet a kritikai helynévtan irányából közelíti meg a diszciplína fontos kérdéseit.

A könyv elején a tartalomjegyzék és az ábrák jegyzéke áll, ezek után a szerzők bemutatása, majd a köszönetnyilvánítás következik. A kötetnek nincs külön bevezetése, a tanulmányokhoz pedig nem tartoznak absztraktok. Ennek oka, hogy a köszönetnyilvánítást követő első fejezet, melyet JANI VUOLTEENAHO és LAWRENCE D. BERG írt, funkcióját tekintve a kötet bevezetése (1–18). Először egy tudománytörténeti áttekintést nyújtanak, kitérve a helynévtan korábbi ateoretikusságára, majd szükségszerű paradigmaváltására, interdiszciplinaritására, a kritikai szemlélet megjelenésére. Ezt követően rövid tartalmi összefoglalóit adják tanulmányukban a kiadványba válogatott írásoknak.